

Diskurz, discourse studies, kvalitativní analýzy mediálního textu

ZUR522 Náboženství a religiozita v českých médiích optikou kritické
diskurzivní analýzy

Definování diskurzu

- ▶ z lat.: promluva, projev, řeč, rozprava
- ▶ jazyk jako základní prostředek pro vyjadřování a sdílení zkušeností

- ▶ konstitutivnost jazyka: konstruuje, ne pouze popisuje
- ▶ situovanost jazyka: kontext

- ▶ kognitivní lingvistika: promlouvání – přemýšlení – jednání souvisejí

Diskurz a realita

- ▶ diskurz \leftrightarrow realita
- ▶ symbolické světy a ideologie

- ▶ sociální a mediální konstrukce reality
- ▶ selekce, cognitive bias
 - ▶ výběr referované události
 - ▶ výběr slov, jak referovat o události

- ▶ příklady titulků k posouzení posunů souvisejících s výběrem události – výběrem slov:
 - ▶ reprezentace muslimů: Muslimové v Indii pálí plínky, kreslená kočka jim připomíná Mohameda
 - ▶ reprezentace náboženství: Umělá inteligence má představovat budoucnost. Má už vlastní uctíváče
 - ▶ reprezentace islamofobie: Islamofobie? Nerozumím

„Jednotka“ diskurzu: diskurzivní událost

- ▶ diskurzivní událost (Fairclough)
 - ▶ materiálně oddělitelná
 - ▶ novinový článek, rozhlasový pořad, televizní reportáž, reklamní plakát aj.
 - ▶ pohyblivá definice, podle výzkumného cíle
 - ▶ je diskuze pod článkem v online deníku diskurzivní událostí, nebo je každý jednotlivý příspěvek v ní diskurzivní událostí?
- ▶ (≠ událost v diskurzu; událost v diskurzu je to, o čem diskurz referuje, třeba válka v Sýrii, prezidentské volby atd.)

Propojování „jednotek“ diskurzu

- ▶ pravidla diskurzu (řád diskurzu; Foucault, Fairclough)
 - ▶ řetězec prvků, které jsou určitým diskurzivním událostem společné
 - ▶ obsahově
 - ▶ reprezentace: co se děje
 - ▶ identity: kdo se dění účastní
 - ▶ vztahy: jaké jsou mezi přítomnými aktéry vztahy
 - ▶ formálně: stylové, žánrové charakteristiky, institucionální podmínky
- ▶ diskutováno (redakční porady), kodifikováno (kodexy) nebo tacit knowledge
- ▶ příklad: mediální reprezentace války v Sýrii v MfD a Blesku

Příklad

Ateisté vědí všechno nejlíp

Ateismus můžu překrucovat informace a dějiny podobně jako náboženský fundamentalismus.

Sdílet 617

Tweet

Lukáš Senft

14.03.2017 08:00

Domov
Sloupek

„Tobě připadám jako ateista, ale pro Boha jsem jen umírněná opozice,“ napsal Woody Allen (nebo některý z evangelistů, už si nepamatuji, kde jsem to četl). Můžeme pochybovat, zda Bůh existuje, ale nepochyboval bych, že se velmi rád hádá. Mnohdy ovšem chybí poctivá ateistická opozice, která by s ním mohla vést debatu na úrovni. Místo toho převažuje laciná arogance nad projevy lidské spirituality.

Vytisknout článek

Sdílet

Velikost textu + -

Související

Komentář

Adam Borzič: Čarodějnice
versus Trump

Sloupek

Ivan Štampach:
Multikulturalismus je mrtev! Co
po něm?

Médii lítají **průzkumy**, které prý dokazují, že ateisté jsou mírumilovnější než „ti, co věří v Boha“. Podle sociologa Phila Zuckermana vychovávají ateističtí rodiče své ratolesti k větší toleranci než věřící rodiče. Tahle zjištění dala **vzniknout ódám** na „zdravý rozum“, který nevěří na pána v oblacích, oslavám otevřené mysli a respektu osvobozeného od krutých příkazů, které jako opiový dým stoupají ze stránek Bible. Jako by rozum byl v rozporu s náboženským vnímáním.

Tak za prvé. Průzkum se zaměřoval jen na určitý typ denominací,

- ▶ <http://denikreferendum.cz/clanek/24847-ateiste-vedi-vsechno-nejlip>

Příklad

- ▶ soustřeďte se na konstitutivní funkci diskurzu, tedy na to,
 - ▶ jaké subjekty v něm promlouvají?, jaké subjekty jsou opomenuty?, jaké jsou jejich vzájemné vztahy?
 - ▶ jaké objekty jsou textem konstruovány?, jaké události/jevy/stavy/souvislosti jsou komentovány a jak (z perspektivy koho)?
- ▶ zkuste ve vztahu ke zkoumanému textu promyslet, proč hovoříme o diskurzu jako o sociální praxi
 - ▶ jaké jsou textem prosazované hodnoty, čím jsou obhájeny, kdo je podle autora dodržuje, kdo ne a proč?
 - ▶ jaké jsou potencionální ideologické efekty diskurzu?

Podmínky interpretace: pasivní a aktivní čtení

- ▶ 1: pochopení významu jednotlivých slov, slovosledu aj., horizont přítomnosti
- ▶ **2:** pochopení textu jako celku, jeho vnitřních souvislostí, sladění horizontů minulého, přítomného, budoucího

- ▶ analýza novin založená na pasivním čtení: riziko převypravování, samoučelné deskripce

Podmínky interpretace: interní a externí čtení textu

- ▶ 1: význam je ve struktuře textu
- ▶ 2: **text je průsečíkem diskurzů**, pro pochopení jeho významu je žádoucí pochopení toho, na co navazuje, co předpokládá, co umožňuje (tj. sociálního, kulturního, historického, politického kontextu)
- ▶ interpretace – analýza
- ▶ literatura x noviny: fikční x reálné světy (ontologicky/epistemologicky)
- ▶ odlišné funkce, odlišné způsoby rozboru, odlišné možnosti vyvozování
- ▶ analýza novin z pozice internalismu: riziko nadinterpretace, až
- ▶ fabulace

Příklad

Ateisté vědí všechno nejlíp

Ateismus můžu překrucovat informace a dějiny podobně jako náboženský fundamentalismus.

Sdílet 617

Tweet

Lukáš Senft

14.03.2017 08:00

Domov

Sloupek

Vytisknout článek

Sdílet

Velikost textu + -

Související

Komentář

Adam Borzič: Čarodějnice versus Trump

Sloupek

Ivan Štampach:

Multikulturalismus je mrtev! Co po něm?

„Tobě připadám jako ateista, ale pro Boha jsem jen umírněná opozice,“ napsal Woody Allen (nebo některý z evangelistů, už si nepamatuji, kde jsem to četl). Můžeme pochybovat, zda Bůh existuje, ale nepochyboval bych, že se velmi rád hádá. Mnohdy ovšem chybí poctivá ateistická opozice, která by s ním mohla vést debatu na úrovni. Místo toho převažuje laciná arogance nad projevy lidské spirituality.

Médii lítají [průzkumy](#), které prý dokazují, že ateisté jsou mírumilovnější než „ti, co věří v Boha“. Podle sociologa Phila Zuckermana vychovávají ateističtí rodiče své ratolesti k větší toleranci než věřící rodiče. Takle zjištění dala [vzniknout ódám](#) na „zdravý rozum“, který nevěří na pána v oblacích, oslavám otevřené mysli a respektu osvobozeného od krutých příkazů, které jako opiový dým stoupají ze stránek Bible. Jako by rozum byl v rozporu s náboženským vnímáním.

Tak za prvé. Průzkum se zaměřoval jen na určitý typ denominací,

- ▶ <http://denikreferendum.cz/clanek/24847-ateiste-vedi-vsechno-nejlip>

Příklad

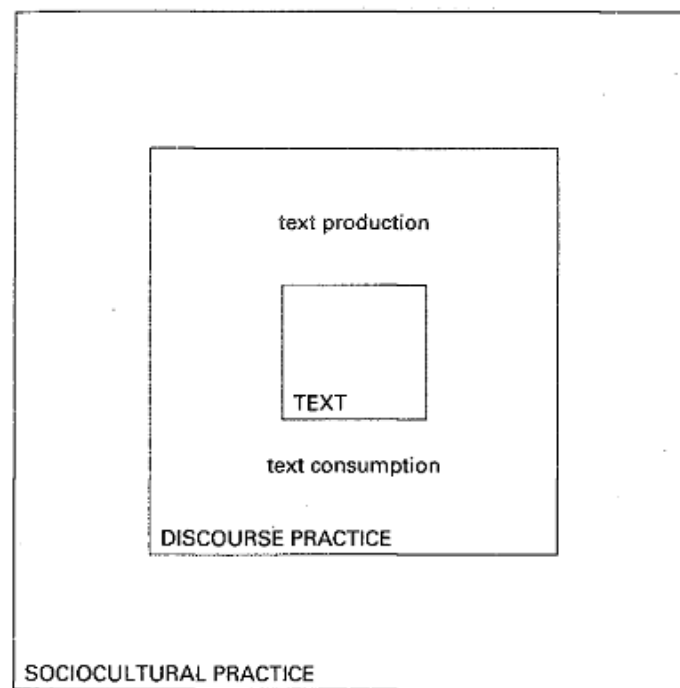
- ▶ ad pasivní a aktivní čtení
 - ▶ Na jaké texty článek navazuje a jak?
 - ▶ Co článek implikuje, pro koho a jak/skrze co?
 - ▶ Jaká je výstavbová/argumentační struktura textu?

 - ▶ ad interní a externí čtení
 - ▶ Lze pochopit ateismus a jeho společenskou funkci bez znalosti jiných než pouze tohoto textu? Pokud ano, proč? Pokud ne, proč?
 - ▶ Autor píše: „Omezit křesťanství na víru v bílého muže s plnovousem, který bydlí někde nad Texasem a nemá rád Mexičany, to je dost omezený pohled, ať už jej používá křesťan, nebo ateista.“ Komu tento názor přisuzuje? Je ověřitelný?
 - ▶ Je možné v textu/obrázku zaznamenat intertextualitu? Jak – jestli – modifikuje sdělení článku?
-

Interpretace diskurzivní události

- ▶ tři roviny diskurzivní události, tedy i analytické práce
 - ▶ rovina textu
 - ▶ rovina diskurzu/diskurzivní praxe
 - ▶ rovina socio-kulturní praxe
- ▶ analytický postup vždy zahrnuje
 - ▶ **deskripce**: je, nebo není sledovaný prvek (slovo, metafora, argument...) přítomen
 - ▶ **interpretaci**: co sledovaný prvek a jeho přítomnost, resp. absence znamená
 - ▶ **explanaci**: jak sledovaný prvek reprodukuje nebo přepisuje mocenské asymetrie mezi aktéry diskurzu

Interpretace diskurzivní události, pomůcky

- ▶ deskriptivní význam slova: slovníky spisovné češtiny
 - ▶ <https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny>
- ▶ sociální/kulturní význam slova podle stopování běžného užití slova (žité diskurzivní praxe): korpusy
 - ▶ https://kontext.korpus.cz/first_form
 - ▶ (zohledňujte, jaký korpus máte vybrán a skladbu textů v něm zahrnutých)
- ▶ manipulativní důsledky slova (žitá sociokulturní praxe, reprodukce/přepsání mocenských asymetrií ve společnosti přes reprodukci/přepsání mentálních modelů)
 - ▶ propojení deskriptivního+sociálního významu slova a kontextových zjištění

Interpretace diskurzivní události, příklad

- ▶ „Další varování: **Řecká nákaza** ohrožuje i velké ekonomiky“
(<https://byznys.ihned.cz/c1-52126290-dalsi-varovani-recka-nakaza-ohrozuje-i-velke-ekonomiky-francii-a-italii>)
- ▶ tři roviny analytické práce
 - ▶ deskripce: identifikace strukturní metafory (ekonomická krize v Řecku je infekce)
 - ▶ interpretace: ekonomická krize je prostřednictvím strukturní metafory přirovnávána biologickému jevu, tím objektivizována a distancována vůči rozhodnutím a jednání konkrétních lidí
 - ▶ explanace: Řekové jsou prostřednictvím strukturní metafory reprezentováni jako (ekonomicky) neschopní a nezodpovědní, tyto vlastnosti jsou naturalizovány a esencializovány (zobrazeny jako dané, přirozené, neměnné)
 - ▶ začlenění strukturní metafory do sociokulturního kontextu, rozděluje identity „zdravých“ a „infikovaných“, kde každé přisouzeny určité vlastnosti, schopnosti, činnosti)
 - ▶ po zkombinování s orientačními metaforami „zdravý je nahoře, nemocný je dole“ a „dobrý je nahoře, špatný dole“ (Lakoff a Johnson 2014) zřejmé, jakou kulturní hodnotu dané metafory Řecku připisují, aniž by ji musely ospravedlnit (=

Interpretace diskurzivní události, příklad

- ▶ podobně jako u strukturní metafory, získané prostřednictvím nástroje mikrolingvistické analýzy, je potřeba postupovat i v případě dalších textových prvků
- ▶ čtyři typy analýzy, zkombinované v CDA
 - ▶ mikrolingvistická: lexikální volby, gramatické kategorie slov
 - ▶ makrolingvistická: koheze, koherence, argumentace, intertextualita
 - ▶ mikrosociologická: info o pisateli a recipientech, diskurzivní komunitě
 - ▶ makrosociologická: platné systémy vědění, sociální identity, sociální vztahy

Dialektický vztah mezi pravidly diskurzu a diskurzivními událostmi

Proces produkce diskurzivní události/mediálního produktu	Přisuzování významu diskurzivní události: významové vrstvy podle CDA	Proces recepce diskurzivní události/mediálního produktu
výsledek aplikace pravidel	rovina textu	článek
aplikace pravidel	rovina diskurzivní praxe	interpretace článku (aplikace implicitních pravidel diskurzivní komunity)
pravidla sociální instituce, její situovanost (historický, politický, ekonomický, kulturní kontext)	rovina sociální praxe	důsledky interpretovaného článku pro diskurzivní a nediskurzivní praxi čtenáře

Cíl CDA

- ▶ CDA neusiluje o purifikaci jazyka/politickou korektnost
- ▶ CDA neusiluje o demystifikaci zlých manipulátorů
- ▶ CDA neusiluje o superiorní expertní pozici z hlediska všeho

- ▶ CDA usiluje o minimalizaci, ideálně odstranění strukturních nerovností, které se projevují v jazyce a jiných formách sociálního jednání
- ▶ CDA akcentuje ideál deliberativní demokracie založený na silné občanské společnosti a svobodné veřejné sféře

Prostudujte si: discourse studies,
východiska a témata

Discourse studies I: rozčlenění

- ▶ (kritérium: pohled na sociální jednání, determinovanost sociálního aktéra)
- ▶ diskurzivní analýza (John Sinclair, Malcolm Coulthard, Michel Pêcheux)
 - ▶ diskurz = struktura přesahující hranici věty; jednotka jazyka (language-in-use, discourse-in-use)
 - ▶ lingvistické hledisko: posun od abstraktních modelů jazyka k jeho užití (sociolingvistika, pragmalingvistika, psycholingvistika etc.)
 - ▶ (etnografické hledisko)
- ▶ sociální/diskurzivní psychologie (Jonathan Potter, Margaret Wetherell, Robin Wooffitt)
 - ▶ diskurz = konverzace (analýza řeči, struktury argumentace, vzájemného porozumění mluvčích - předpoklad vědomého a intencionálního jednání aktéra)
 - ▶ etnometodologie (konverzační analýza), poststrukturalismus (Foucault)
- ▶ ¹⁹ sociálně-psychologické hledisko

Discourse studies I: rozčlenění (pokr.)

- ▶ kritická diskurzivní analýza (Norman Fairclough, Ruth Wodak, T. A. van Dijk, T. van Leeuwen)
 - ▶ diskurz = sociální praxe (analýza řeči, struktury argumentace, manipulace – ideologie)
 - ▶ poststrukturalismus, marxismus („kritická“ odkazuje ke kritickému paradigmatu sociologie, nejde o hodnotící pojem)
 - ▶ společné principy
 - ▶ konstitutivní povaha diskurzu
 - ▶ diskurz jako sociální praxe (sociální instituce; normovanost)
 - ▶ diskurz a pole moci (diskurz jako disciplinační nástroj; produktivní a represivní moc)
 - ▶ dialektický vztah mezi sociální strukturou a sociálními aktéry
 - ▶ intertextualita a interdiskurzivita
 - ▶ sociologické hledisko (nejkomplexnější: kombinace lingvistické, mikro- a makrosociologické analýzy)

Kritická diskurzivní analýza: modely

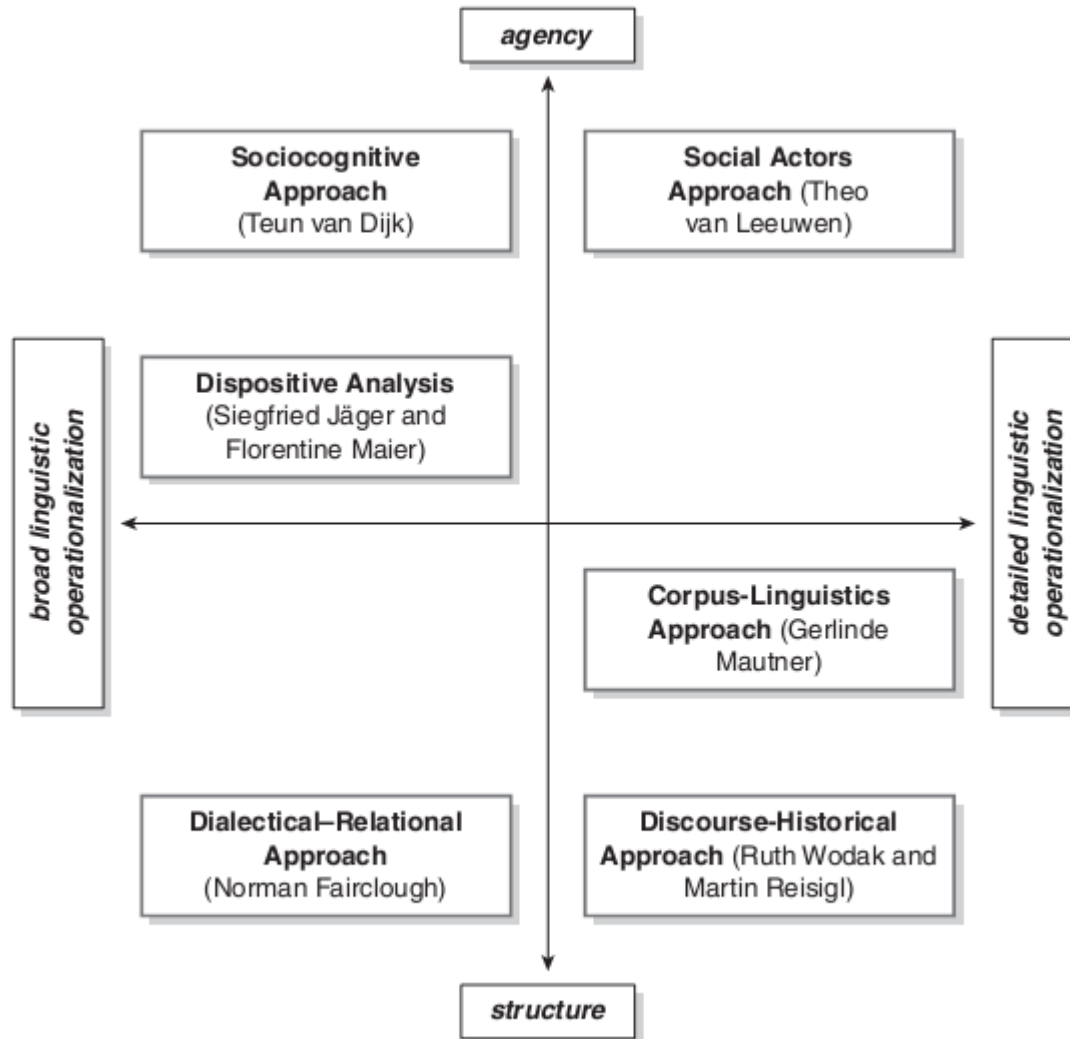

FIGURE 1.2 Linguistic depth of field and level of aggregation

Discourse studies II: témata

▶ CDA

- ▶ politický diskurz; symbolické elity
- ▶ identity politics (osy asymetrie: gender, rasa, sociální třída (etc.); národní i., subkulturní i.,...)
- ▶ rasismus, xenofobie, antisemitismus
- ▶ organizační diskurz
- ▶ mediální diskurz (společenská fce médií; producenti), populární kultura, multimodální diskurz

▶ DA

- ▶ mediální diskurz (recipienti), populární kultura, multimodální diskurz
- ▶ počítačové hry (video games and learning...)
- ▶ subkultury, komunity

- ▶ hlavní rozdíl je v perspektivě (CDA akcentuje symbolickou moc a možnou manipulaci v rámci sociální skupiny, DA klade větší důraz na soudržnost, spolupráci v rámci téže)

Discourse studies III: inspirace

▶ studie

- ▶ Norman Fairclough: New labour, new language? (rétorické strategie britské labouristické strany v čele s Tony Blairem)
- ▶ T. A. van Dijk: Racism and the press
- ▶ Ruth Wodak: The discursive construction of national identity
- ▶ J. P. Gee: Women and gaming: the Sims and 21st century learning

Klíčoví představitelé CDA

„zakladatelé“

Norman Fairclough

Teun A. van Dijk

kritická lingvistika

Roger Fowler

John E. Richardson

Bob Hodge

politický diskurz

Paul Chilton

kombinace CDA se sociální

sémiotikou

Gunther Kress

Theo van Leeuwen

David Machin

současní analytici

Ruth Wodak

Martin Reisigl

Michał Krzyżanowski

Mary Talbot

Lilie Chouliaraki

Siegfried Jäger

Anne O'Keffe

diskurzivní analýza

James Paul Gee

Allan Bell

...etc.

Prostudujte si: kvalitativní a kvantitativní
přístup v sociálních vědách

Kvantitativní a kvalitativní přístup v sociálních vědách: modelové srovnání

KVANTITATIVNÍ VÝZKUM	KVALITATIVNÍ VÝZKUM
dedukce	indukce
laboratoř	terén
deskriptivní/explanativní	explorativní
vysvětlující	hledající smysl
„tvrdé“ metody	„měkké“ metody
měření	popis
náhodný výběr (reprezentativita)	cílený výběr
atomistický, partikulární	holistický
„objektivní“	„subjektivní“

Jan Hendl: Úvod do kvalitativního výzkumu
Norman Blaikie: Designing Social Research

Kvantitativní a kvalitativní přístup v sociálních vědách: pros and cons

- ▶ výhody a nevýhody kvanti - kvali
 - ▶ vysvětlení vs. porozumění
 - ▶ velký vs. malý soubor dat
 - ▶ standardizovaná metoda vs. umění interpretace

kvantitativní a kvantitativní přístup v sociálních vědách: překonávání pros and cons

- ▶ kombinace, smíšené metody
- ▶ princip triangulace
 - ▶ různé metody (např. diskurzivní a., korpusová a., kritická a. metafor)
 - ▶ různá data (např. novinové články, rozhovory s novináři, zúčastněné pozorování...)
 - ▶ různí analytici (principiálně, ale zajímavé i transdisciplinární střety/diskuze)
- ▶ princip sebereflexe, introspekce (nikoli sebeobdivné, nikoli sebemrskáčské vyznání)
- ▶ thick ethical description
- ▶ interdisciplinarita

Výzkumný design: základní schéma

- ▶ Formulace tématu výzkumu / výzkumného problému
- ▶ Práce s literaturou (kontext výzkumu)
- ▶ Formulace cíle výzkumu
- ▶ Formulace výzkumných otázek
- ▶ Rozhodnutí o výzkumné strategii, technice sběru dat a vzorku
- ▶ Operacionalizace / konceptualizace
- ▶ Konstrukce výzkumného nástroje
- ▶ Pilotáž
- ▶ Sběr dat
- ▶ Analýza
- ▶ Interpretace
- ▶ Diskuze
- ▶ Závěry, zodpovězení položených výzkumných otázek

Úloha výzkumníka

- ▶ nezáměrné ovlivňování sledovaného sociálního prostředí a aktérů pro kvalitu i kvantitu výzkumu
 - ▶ vymezení výzkumného pole a rozhodnutí, co je v jeho rámci relevantní a pozornost hodné (rešerše, především odborné literatury!)
 - ▶ přítomnost + charakter výzkumníka
 - ▶ výzkumník pozorované vždy interpretuje: překládá do akademického jazyka, přičemž možné odlišnosti mentálních modelů;
 - ▶ čísla jsou možná neutrální, ale realizace statistických procedur není automaticky objektivní – míra proškolení, výzkumnické zkušenosti aj.)

Úloha výzkumníka

- ▶ neutralita (hodnotová) – objektivita (ontologická/epistemologická pozice);
 - ▶ definice novinářské ≠ definice vědecké
 - ▶ accuracy: přesně citovat tvrzení politiků – prověřit věrnost tvrzení a reality
 - ▶ objektivita: zdrojování (názor, tvrzení, fakta), background/kontext/evidence = drawing on existing discourse; scare quotes, inverted pyramid = presenting one's own discourse
 - ▶ neutralita není nekritičnost: interpretace je vždy nutné kontextualizovat, ukotvit ve zkoumaném materiálu, vysvětlit
 - ▶
 - ▶ objektivita a její funkce v sociálních vědách: stručně historický kontext
 - ▶ sociální vědy v momentu etablování (proti přírodním vědám, pozitivismus, osvícenství)
 - ▶ sociální vědy a světové války (Weber)
 - ▶ sociální vědy dnes (západ, modernita, kapitalismus, mír)
- ▶ CDA
 - ▶ „we need a form that will allow readers to feel the moral dilemmas“ (volba tématu)
- ▶ argumentační faul zůstává argumentačním faulem na obou stranách sporu, byť (interpretace)

Specifika kvalitativního výzkumu: kritéria kvality

- ▶ reformulace, protože jiné paradigma (pozitivismus – konstruktivismus)
 - ▶ reliabilita jako confirmability, trustworthiness, consistency, dependability
 - ▶ validita jako credibility, transferability, plausibility
 - ▶ reprezentativita: sondování trendů x smyslu
- ▶ zdůraznění kvality interpretace
 - ▶ propojenost interpretace a evidence
 - ▶ sebereflexe výzkumníka
 - ▶ insider status
 - ▶ member checking
 - ▶ peers debriefing
 - ▶ praktická využitelnost (aplikovatelnost) výstupů

Literatura

- ▶ Eco, Umberto. 2006. *Skeptikové a těšitelé*. Praha: Argo.
- ▶ Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- ▶ Fairclough, Norman. 1994. *Media Discourse*. London: Hodder Arnold.
- ▶ Hendl, Jan. 2008. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
- ▶ Ingarden, Roman. 1967. *O poznávání literárního díla*. Praha: Československý spisovatel.
- ▶ Kvale, Steinar – Brinkmann, Svend. 2008. *InterViews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. : Los Angeles Sage Publications.
- ▶ Lakoff, George – Johnson, Mark. 2002. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host
- ▶ Lewis, Jane – Ritchie, Jane (eds.). 2003. *Qualitative research practice: a guide for social science students and researchers*. London: Sage.
- ▶ Titscher, Stefan et al. 2000. *Methods of Text and Discourse Analysis*. London: Sage.
- ▶ Wodak, Ruth – Meyer, Michael (eds.). 2002. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage.